

Казват, че имената на хората понякога така тясно се свързват с тяхната личност, че е трудно да си представим един познат човек с друго име.

Мисля, че това напълно важи и за добрите книги и техните герои. „Под игото“ не може да бъде другояче кръстено от нас освен така, както го е нарекъл поетът. Бойчо Огнянов и д-р Соколов не можем да си представим иначе, освен с тези имена, с които са влезли в историята. И ако все пак при хората ние се поддаваме на една илюзия, то при книгите и литературните образи винаги имаме работа с една закономерност. И тази закономерност, струва ми се, е наличието на онова реално естетическо покритие, което съществува винаги между замисъл и изпълнение при всяка талантлива книга, при всеки значим образ.

Миленка Цанева е онаследвила своята първа отделна книга „Из поетичния свят на Иван Вазов“. Наред с подзаглавието — литературно-критически статии — това название отведнъж разкрива както замисъла на цялата книга, така и естетическия обгег на нейното съдържание. С така избраното заглавие авторката не обещава много. И, слава богу, достатъчно сме се наситили на претенциозни заглавия, които обещават много, а не дават и половината от очакваното. При М. Цанева не е така. Тя не се заема с изучаване на цялата планина, преди да овладее подстъпите ѝ. Тя не се насочва към Вазовото наследство със самочувствието на историка, нито пък обещава да бъде изчерпателна в рамките на една монография. Нейната задача е по-скромна. Запленена от поетичния свят на Вазов, тя иска да сподели с нас и радостта си от непосредствения досег с някои страни само от богатия, разнообразен и поучителен мир на художника, и своите възвращения по повод някои нерешени въпроси. Една скромност, достойна за уважение. Защото зад привидната простота на определеното — литературно-критически статии — се крие една ясно осъзнана естетическа концепция, която се доказва по пътя на конкретните наблюдения и размисли върху Вазовия поетичен свят. Ето защо би било най-малкото прибрзано да се мисли, че книгата на М. Цанева е просто една поредица от отделни статии, писани по различен повод и публикувани на различни места, които сега авторката поднася на читателите си събрани заедно. Понякога и така се получава — събират се различни статии и се издават като отделна книга, която нищо друго не обединява освен двете ѝ корници. Един внимателен прочит

Миленка Цанева — „Из поетичния свят на Иван Вазов“, литературно-критически статии. Български писател 1965.

на книгата „Из поетичния свят на Иван Вазов“ показва, че тя прави щастливо изключение. Тук общото, което обединява отделните статии, не е нито в „тематичния обект“, нито във външната хронологична последователност. То е другаде — в единната естетическа концепция, в оригиналното тълкуване на предмета, в особеното, подчертано личното авторско виждане и оценка. Това придава на книгата значение, което надхвърля рамките на литературно-критически анализ на отделни произведения и я доближава до научно-теоретическото изследване, запазвайки при това свежестта на непосредствените възприятия и емоционални изблици. Може да се каже, че М. Цанева щастливо съчетава „строгия“ поглед на учения с неспокойното сърце на поета. Негли тази индивидуална нагласа на „критическия ѝ апарат“ обуславя и особеното очарование на нейния стил — колкото научен, толкова и експресивен, еднакво силен и при теоретико-философските обобщения, и при конкретните естетически сждения. Бидейки „четивен“, стилът на М. Цанева не е лековато есеистичен. Изящността на фразата винаги се крепи върху дълбочината на мисълта, категоричността на оценките, убедителността на доводите. И затова, пак ще повторя, не юбилеен гланц носят нейните отделни статии, а едно остро усещане на силата и красотата на разглежданите художествени явления, преминало в убедителен идейно-естетически анализ. И тъкмо в това е силата на М. Цанева като ценител. Тя умее да въведе непринудено в света на изкуството, като създаде една емоционална атмосфера, в която потопява всичко — и автор, и разглеждани проблеми, и читател. И да направи своите бележки, да развие своите мисли, да наложи своите оценки без излишен критически патос, без надута ученост и дразнеща показност. Един пример от изследването за „Епопея на забравените“ е достатъчен, за да представи авторката: „Епопея на забравените“ е класическо произведение на приповдигнатия героично-романтичен стил. Тук героите се явяват с ореола си на герои, застават в позата, в която ги обезсмъртяват паметниците.

Разбира се, никой не би се наел да препоръчва като общозадължителен един-единствен подстъп към образа на героичното. Но все пак, струва ми се, не може да не се отбележи, че Вазовият тържествен, патетичен стил има своето особено дълбоко психологическо основание.

Той самият (Вазов, б. н.) не е герой, а само певец. Той няма великото право на Ботев да слее себе си със своите герои. Към тях той се приближава само с търже-

стенната стъпка на пълномощник на своя народ, който им връчва заслужената награда. Тържествен е моментът, тържествен е и тонът. От позициите на общонародната признателност поетът издига за героите пиедестал, увенчава ги с венци, извайва ги в пози, които възпламяват патоса на тяхната борба. Дребното психологическо правдоподобие тук може и да се пренебрегне в името на голямата историческа правда. Героите се явяват пред нас във върховни моменти от своя живот, когато се решава не само тяхната съдба, но може би и нещо от съдбините на народа. Напрежението на такива моменти намира естествен израз в героичния патос на жестовите, в приподигнатия тон на думите. Порождени от високата енергия на идейно-емоционалното съдържание, убедителни и необходими изглеждат и библийската поза на Пайсий, и патетичният монолог на Левски, и баладичният край на „Бенковски“ (стр. 26—27).

Би било наивно да се мисли, че М. Цанева за пръв път открива поетичния свят на Вазов. За народния поет е писано много. Неговият художествен мир е станал близък и понятен за много читатели чрез трудовете на редица талантлив труженици в критическото поприще. Разбира се, и заблудите, и пропуските не са малко. М. Цанева обаче не прави равностойна на плюсовете и минусите в писаното за Вазов. Тя има своя цел — да „открие“ Вазов за себе си и по такъв начин да го открие и за нас. Защото, нека повторим една стара истина, всяко ново „прочитане“ на големия поет носи нови усещания; нови чувства, разкрива неподозирани дълбочини, неоченени богатства. Като разкрива творчески и като интерпретира индивидуално поетичния свят на Вазов, Милена Цанева с това обогатява още веднъж нашата представа за поета, разширява нашия духовен кръгозор, изостря нашата естетическа чувствителност, повишава литературната ни грамотност. Затова защото никъде нейните анализи не са самоцелни. Към разглеждането на всеки отделен въпрос авторката подхожда с широк поглед на изследвача, който търси зад фасадата на фактите техния истински смисъл, установявайки такива закономерности, които обикновеният читател не винаги долавя. И това е може би най-ценното в книгата на М. Цанева. Като оставим първата статия за лириката на Вазов, която има по-общ, обзорец характер, всички останали правят отрядно впечатление с оригиналните съждения на авторката, която разкрива в нови аспекти познати творби и герои, опровергава стари представи, изправя погрешни оценки, повдига нерешени въпроси. В близайки в негласен спор с някои Вазови критици, М. Цанева умело прокарва своя линия, свое виждане и преценка.

И трябва да признаем, че това тя прави умно, талантливо и убедително. В повечето случаи тя не теоретизира изобщо, тя доказва. Разглеждайки цикъла „Епопея на забравените“ и повестта „Немили-недраги“ тя прави не просто анализ на идейно-емоционалното съдържание и не просто преглед-оценка на Вазовите художествени похвати, а едното и другото едновременно. И което е най-радостното в случая — нейният анализ винаги е съпроводен от дълбоки и значими естетически съждения, преминаващи често в теоретически обобщения. Ще приведем пример из статията „Немили-недраги“ — героиня и проблематиката: „За него (Вазов, б. н.) не съществуваше проблематиката — идеален или не съвсем идеален трябва да бъде образът на положителния герой на епохата. Струва ми се дори, че би му се видяло нелепо, ако го запитахме какъв „трябва да бъде“ този герой. Той просто го вземаше такъв, какъвто му го предлагаше самият живот.

Странджата е идеален герой. Македонски — далеч не. Но би ли се намерил човек, който ще се съгласи да се прибави дори и най-малкото петънце към светлия образ на стария знаменосец? И бихме ли се съгласили да се отнеме нещо от „недостатъците“ на Македонски? Та тези „недостатъци“ са така органично сраснали с неговите качества, че не бихме могли да ги покътнем, без да нарушим цялостния му образ. Вазовите хъшове са класическа илюстрация на мисълта, че няма рецепти за създаването на положителен герой — той може да бъде и идеален, и обикновен грешен човек като всички нас, достатъчно е да носи в сърцето си онай искра, която в решителния момент ще изпепели у него всичко случайно и второстепенно. Цялата работа е в жизнената убедителност на изображението, в сигурността на авторовата концепция. Ето, Вазов съзема да създаде идеален герой, без той да бъде схематичен, и не скри тъмните петна у положителния герой, без с това да принизи неговия образ“ (стр. 56).

Тази склонност на авторката към широки теоретически обобщения, както беше подчертано вече, придава особено значение на нейните статии. Тя личи определено при характеризиране стила на „Епопеята“, идеята насоченост и жанрово своеобразие на повестта „Немили-недраги“, естетическата значимост на „Чичовци“, но най-добре се е проявила при разглеждане на романа „Под игото“. Не е достатъчно да се каже само, че М. Цанева „реабилитира“ напълно и безапелационно Бойчо Огнянов като революционер, възстановявайки естетическите права на образа. По-важно е другото — онова детайлно разкриване на специфичното идейно-образно богатство на Вазовия роман с оглед на неговия замисъл, предмет на отражение и художествена реализация.

Проследявайки конкретно развитието на действието в романа, авторката същевременно маркира основните естетически проблеми на това произведение, свързани с мирогледа, метода и стила на автора, с типизацията и индивидуализацията на неговите образи. И ги доказва убедително. На оголените социологични схеми М. Цанева противопоставя прецизния естетически анализ. Така героите на Вазов заживяват своя истински живот, очистени от догматичните предразсъдъци на миналото. След като изтъква, че „Героите на „Под игото“ са родени от силата на един пълноценен реализъм, в който основен елемент е социалната обусловеност на човешките образи“ (стр. 114) и като анализира конкретно особеното при изграждането на всеки отделен образ, М. Цанева констатира: „Вазов не фотографира безстрастно жизнените типове, а влага в техните портрети своето отношение. Оттам различният стил, в който ги изгражда. . . Затова образите на едни от героите са сякаш разтворени в сиянието на романтичния ореол, други са очертани със заострените линии на карикатурата, трети са изградени с плътната релефност на битово-реалистичния стил. . . Това не е разностилие, а жизнено богатство на отражението при строго определена гледна точка

на автора и единен критерий за оценка на хората“ (стр. 123—124).

Авторката привежда убедителни доказателства, като разглежда подробно образите на Огнянов, д-р Соколов и Кандов, на Юрдан Диамандиев и Стефчов, на М. Иванов и представителите на духовенството. И винаги от конкретните наблюдения несетно се преминава към теоретическите обобщения. Изправят се погрешни оценки, обяснява се и се оправдава естетически стилового разнообразие на Вазовата палитра при полагане на краските.

Заедно със статията за „Немили-недраги“ и „Чичовци“, изследването за романа „Под игото“ е между най-хубавото в книгата на М. Цанева. Между тези три статии има не само „генетическа“ връзка, но и чисто естетическа, каквато между впрочем съществува и в останалите изследвания на авторката. Това още веднъж доказва теоретическата еднородност на събраните шест статии в книгата на Милена Цанева. Поетичният свят на Вазов е видян и разкрит на широка теоретико-естетическа основа. Като задоволява интересите на широк кръг читатели, книгата на М. Цанева същевременно е и един принос в нашата критическа литература, посветена на народния поет Иван Вазов.

Петър Братоев